

УДК 340.132

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.4>

ПИТАННЯ СУДОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ І ПРИНЦИП ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Бондарєва М.В.,

доцент кафедри юстиції

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-3170-1307

e-mail: bonmash02@gmail.com

Шмарьова Т.О.,

старший викладач кафедри загальнотеоретичного

правознавства та публічного права

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ORCID: 0009-0004-8288-2023

e-mail: tetyana.naukma@gmail.com

Остапенко О.І.,

студент 1-го курсу ОР Магістр денної форми навчання

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0009-0003-2513-8364

e-mail: alex2002ostap@gmail.com

Бондарєва М.В., Шмарьова Т.О., Остапенко О.І. Питання судового тлумачення і принцип юридичної визначеності.

Зміна теоретичних підходів до визначення сутності й ролі судового тлумачення, а також закріплення за Верховним Судом права тлумачити закон, формулюючи загальнообов'язкові для нижчих судів правові позиції, дозволили судовій практиці стати більш глибинною та виразною, додали їй творчого начала. Разом із тим, надмірне привнесення творчого елементу у правозастосування не завжди надає їй можливість залишатися на позиціях розумної передбачуваності, а, відтак, відповідати критерію юридичної визначеності.

Стаття присвячена аналізу зміни підходів до розуміння судового тлумачення, а також практичній його реалізації – в контексті дотримання принципу юридичної визначеності.

У процесі роботи авторами проаналізовано наукові розвідки й ґрунтовні праці, якими узагальнено основні вітчизняні погляди й підходи теоретичного толку щодо судового тлумачення, а також практику Конституційного Суду України. Практика Верховного Суду і Великої Палати Верховного Суду обиралась тематично, в контексті застосування ст.ст. 174, 309 КПК України.

Авторами в процесі аналізу еволюції поглядів на судове тлумачення констатовано звернення/повернення до герменевтики як методологічного напрямку у юриспруденції.

У цьому зв'язку підтримано концепцію, що норма закону не може бути догматично-сталою; її осучаснення здійснюється, зокрема, через судове тлумачення; і що «бездушно-догматичне слідування букві закону» не є прикладом для наслідування при відправленні правосуддя. Разом із тим, констатована необхідність ухвалення у кінцевому підсумку справедливого і неупередженого судового рішення (в широкому розумінні – як судового акта).

На предмет відповідності названим наріжним положенням проаналізовано останні зміни практики Верховним Судом щодо оскарження в апеляційному порядку зняття арешту майна в рамках досудового розслідування.

Зроблено висновок, що швидкий повторний відступ від попередніх правових позицій, попри його підставність (яка розглянута побіжно): 1) не відповідає мудрості, логіці й професіоналізму

суду; 2) ставить під сумнів справедливість і неупередженість судового рішення; 3) суперечить принципу юридичної визначеності.

Запропоновано визнати доцільним доктринальний контроль за подібними випадками правозастосування.

Ключові слова: тлумачення, офіційне тлумачення, казуальне тлумачення, судове тлумачення, герменевтика, судова практика, принцип юридичної визначеності, право на апеляційне оскарження, скасування арешту майна.

Bondareva M.V., Shmaryova T.O., Ostapenko O.I. The questions of judicial interpretation and the principle of legal certainty.

Changing the theoretical approaches to the definition of the essence and role of judicial interpretation, as well as consolidation the right to interpret the law by the Supreme Court, formulating the legal positions that are mandatory for lower courts, allowed judicial practice to become deeper and more expressive, gave it a creative beginning. At the same time, the excessive introduction of the creative element into law enforcement did not always leave it the opportunity to remain on the positions of reasonable predictability, and, therefore, to meet the criterion of legal certainty.

The article is devoted to the analysis of changes in approaches to understanding judicial interpretation, as well as its practical implementation – in the context of compliance with the principle of legal certainty.

In the process of work, the authors analyzed scientific researches and fundamental works, which summarized the main domestic views and approaches of theoretical value regarding judicial interpretation, and also the practice of the Constitutional Court of Ukraine. The practice of the Supreme Court and the Grand Chamber of the Supreme Court was chosen thematically, in the context of the application of articles 174, 309 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

The authors stated the appeal/return to hermeneutics as a methodological direction in jurisprudence in the process of analyzing the evolution of views on judicial interpretation

In this regard, the concept is supported that the norm of the law can not be dogmatic-constant; its modernization is carried out, in particular, through judicial interpretation; and that “thoughtless-dogmatic adherence to the letter of the law” is not an example for imitation in the administration of justice. At the same time, it was stated the need to adopt in the end a fair and impartial court decision (in the broadest sense - as a judicial act).

The latest changes in the practice of the Supreme Court regarding the appeal in the appellate procedure for the removal of the seizure of property within the framework of pre-trial investigation were analyzed for compliance with the above-mentioned provisions.

It is concluded that the rapid redeparture from previous legal positions, despite its substituting (which is considered indirectly): 1) does not correspond to the wisdom, logic and professionalism of the court; 2) calls into question the fairness and impartiality of the judgment; 3) contrary to the principle of legal certainty.

It is proposed to recognize appropriate doctrinal control over such cases of law enforcement.

Key words: interpretation, official interpretation, casual interpretation, judicial interpretation, hermeneutics, judicial practice, the principle of legal certainty, the right to appeal, the abolition of seizure of property.

Постановка проблеми. Із зміною концепції «верховенства закону» на «верховенство права», а тим більше – з переведенням такої зміни у практичну площину її реалізації, актуалізувалось питання судового тлумачення. Нові підходи не потребують теоретичного осмислення тлумачення як процесу і результату з єдиною метою – надати йому визначення, класифікувати й занести у структуру інструментів наукового пізнання права. Більше того, тлумачення, зокрема, і судове, більше не розглядається як таке. А самі підходи визначають процес тлумачення як творчий, і такий, що тяжіє не до науки, а до самого життя і його мудрості. Саме з його допомогою юридичні норми втрачають ознаки догми, осучаснюючись відповідно до потреб і викликів. Єдиним мірилом розумності і обґрунтованості у цьому процесі є ухвалення справедливого і неупередженого правового рішення.

Втім, як показують судова практика та її аналіз, надмірне захоплення елементом творчості вступає у суперечність з принципом юридичної визначеності. Назване становить теоретичну проблему, а у практичній площині – дає підстави для недовіри до суду.

Стан дослідження проблеми. Питанню тлумачення, і його різновиду – судовому тлумаченню, в рамках існуючої доктрини присвячено велику кількість робіт, зокрема С.Д. Гусарєвим, С.П. Коталейчуком, С.Л. Лисенковим, Л.А. Луць, О.Ф. Скакун. Виходячи з цілей і мети роботи авторами використано також наукові розвідки Є.В. Білозьорова, Ю.В. Кривицького та С.І. Палешник.

Модернізація підходів до предмету дослідження розглядалась О.М. Балинською. Теоретичне й концептуальне обґрунтування таких підходів здійснено М.І. Козюброю в його новітній монографії «Практична філософія права».

Судова практика використана з відкритих джерел – Єдиного державного реєстру судових рішень та сайту «Судова влада України».

Метою статті є комплексне дослідження нових підходів до розуміння судового тлумачення та їх практичної реалізації – в контексті як справедливого й неупередженого характеру судових рішень, так і їх відповідності принципу юридичної визначеності.

Виклад основного матеріалу. Ще у 2013 р. при підготовці детального аналізу основних вітчизняних підходів до «розгорнутого визначення» терміну судового тлумачення зазначалось, що саме поняття майже не розглядається, згадується «суто в межах одного із видів судової діяльності», а його сутність визначається як «з'ясування і роз'яснення смислу норм права, що здійснюється судами» [1, с. 73].

Загалом, завдяки якісним та ґрунтовним – вище цитованому і аналогічним оглядам точок зору на аналізоване питання, можна прослідкувати підвищення інтересу до нього, а також зміну основних векторів розв'язання.

Наприклад, у статті Білозьорова Є.В. та Кривицького Ю.В. за 2015 р. представлено панорамний зріз позицій вітчизняної наукової спільноти, де позиція однієї групи (С.Д. Гусарєв, С.П. Коталейчук, С.Л. Лисенков, Л.А. Луць та ін.) зведена до концепції: «розрізняють казуальне тлумачення органу, що застосовує норми права, та тлумачення органу, який перевіряє законність і обґрунтованість правозастосовного акта» [2, с. 209]. Названа концепція також деталізується: 1) «казуальне тлумачення має місце там, де у процесі правозастосування виникає спеціальна мета роз'яснити норму права, щоб правильно вирішити справу»; 2) казуальне тлумачення може бути судовим і адміністративним. Відповідно до іншого підходу і нормативне, і казуальне тлумачення можуть мати статус як офіційного, так і неофіційного [2, с. 209].

Конституційний Суд України послідовно розмежовував офіційне тлумачення норм законодавства та правозастосування. Наведену тезу можна наочно проілюструвати таким:

- «у зверненні Голови Вищого арбітражного суду України фактично йдеться про надання консультації щодо застосування норм права для вирішення конкретної судової справи, що було б втручанням у здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції» (*абзац восьмий пункту 3 мотивувальної частини, Ухвала Конституційного Суду України від 01 червня 1999 року № 20-у/99*) [3];
- «Вищий арбітражний суд України прагне отримати від Конституційного Суду України своєрідну юридичну консультацію, роз'яснення правил і порядку застосування положень, які не узгоджуються з положеннями, сформульованими законодавцем раніше. Вирішення таких питань не належить до повноважень Конституційного Суду України (стаття 14 Закону України «Про Конституційний Суд України»)» (*речення друге, третє пункту 4 мотивувальної частини, Ухвала Конституційного Суду України від 13 квітня 2000 року № 32-у/2000*) [4];
- «Перегляд рішень судів загальної юрисдикції, надання роз'яснень щодо застосування законодавства України відповідно до статті 150 Конституції України та статей 13, 14 Закону України «Про Конституційний Суд України» не належить до повноважень Конституційного Суду України» (*абзац шостий пункту 3 мотивувальної частини, Ухвала Конституційного Суду України від 29 червня 2005 року № 26-у/2005*) [5].

В ухвалі від 31 березня 2010 року № 15-у/2010 Конституційний Суд України деталізував:

- 1) «офіційне тлумачення і застосування правових норм є різними видами юридичної діяльності»;
- 2) «офіційним тлумаченням вважається діяльність компетентного органу державної влади щодо з'ясування і роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої в нормі права (усвідомлення та роз'яснення смислу норм права з метою найбільш правильної їх реалізації»;
- 3) «Правозастосовна діяльність полягає в індивідуалізації правових норм щодо конкретних суб'єктів і конкретних випадків, тобто в установленні фактичних обставин справи і підборі правових норм, які відповідають цим обставинам. Пошук та аналіз таких норм з метою їх застосу-

вання до конкретного випадку є складовою правозастосування» (абзац 2 пункту 3 мотивувальної частини, Ухвала Конституційного Суду України від 31 березня 2010 року № 15-у/2010) [6].

З наведеного можна висувати єдність підходів теоретиків (хоча, загалом, палітра не є абсолютно одноманітною) і практиків, що: 1) правозастосовна діяльність не передбачає компоненти офіційного тлумачення; 2) судове тлумачення поширюється на конкретну справу та її сторін (учасників), тобто, не має загальнообов'язкового, безвідносно до інших суб'єктів, значення. У цьому зв'язку казуальне тлумачення виступає як синонім індивідуального. На цьому загострила увагу Ляшенко Р.Д., проаналізувавши доробок Кравчука М. та Скакун О. [7, с. 493].

Одночасно варто звернути увагу, що Конституційним Судом України визначено алгоритм правозастосування: встановлення фактичних обставин справи плюс підбір до них відповідних правових норм.

Новітньою тенденцією є звернення (повернення) до герменевтики як методологічного напрямку у юриспруденції, наприклад [8].

Знаний авторитет у галузі правознавства М. Козюбра в «Практичній філософії права» сформулював постановку проблеми у такий спосіб: «як би майстерно не були сформульовані норми закону чи іншого нормативного акта, вони здебільшого недостатні для ухвалення справедливого і неупередженого правового рішення» [9, с. 363]. Тобто, було продовжено започатковану раніше й оформлену у 2015 р. лінію, коли нормозастосовний, а, особливо, судовий процес більше не розглядався як такий, що «зводиться до підведення під норму ситуації, що розглядається, і виведення з цієї норми рішення за правилами логічного силогізму», а сама ця схема правозастосування була названа «юридіко-позитивістською» [9, с. 363]. Так, зазначалось, абсолютно очевидно, що «норми права мають загальний, абстрактний, неперсоніфікований характер» [10, с. 251], тому наявна потреба наближення їх змісту до цілком конкретних життєвих ситуацій, фактів і персон, щодо/відносно яких така норма права реалізується. На додачу до названої, було сформульовано перелік причин необхідності застосування тлумачення: технічна недосконалість нормативно-правових актів, відсутність термінологічної уніфікації, колізії правових норм і прогалини у законодавстві, формулювання норм з використанням оціночних суджень та вплив норм міжнародного права і правотлумачної практики міжнародних судових органів [10, с. 251].

Визнаними авторитетами процес тлумачення справедливо піднесено до рівня мистецтва й поставлено під сумнів досі поширену серед науковців думку, «що тлумачення юридичних норм – це один із необхідних моментів наукового пізнання права» [9, с. 374].

За такого підходу відпадає потреба в намаганні сформулювати універсальне визначення судового тлумачення, перекладаючи процес на теоретичну модель та використовуючи при цьому в якості класифікаційних критеріїв сутність процесу, стадійність і уповноважених суб'єктів.

Сьогоднішнє бачення є більш рельєфним: процес від надто зарегульованого, а від цього – заскоружлого, набуває ознак творчого, який, однак, має враховувати, мати результатом та/або відповідати таким чинникам:

- внаслідок проведення судового процесу повинно бути ухвалено справедливе та неупереджене правове рішення;
- нормозастосовний характер має творчий характер; вектор й сутнісне наповнення судового процесу задають сторони, але останню крапку при вирішенні спору ставить суддя, роль якого порівнюють з роллю лікаря, «у руках якого – доля людини» [9, с. 369]. Разом із тим, «бездушно-догматичне слідування букві закону – недостойне високого статусу судді» [9, с. 370];
- норма закону не є апіорі сталою, а є динамічним інструментом, «тобто, має йти (якщо хоче зберегти значення норми) у ногу з часом і суспільними відносинами, які постійно змінюються під впливом різноманітних факторів» [9, с. 364]. Варто особливо звернути увагу на цей чинник, оскільки Україна належить до сім'ї романо-германського права, тому наголос робиться саме на нормозастосуванні, а не на творенні права судами. Хоч рішення судів вищих інстанцій справедливо названо допоміжними джерелами права [10, с. 162];
- на судовий процес накладається «суттєвий відбиток позараціональних, психологічних чинників», оскільки «непрофесійність, недоосвіченість й недобросовісність» учасників процесу здатні знівельовати найдосконаліше формулювання норм процесуальних законів [9, с. 365];
- «як процес інтелектуальний тлумачення, принаймні на доктринальному і професійному рівні, не може стояти осторонь науки, причому не тільки юридичної» [9, с. 374]. І, одночасно, «один з основних висновків юридичних герменевтиків полягає у тому, що право не слід зводити до науки, воно більше тяжіє до людської мудрості і мистецтва, ніж до науки» [9, с. 384].

Реалізація наведеного підходу презюмує суддівську мудрість, логіку й професіоналізм. А ще – беззаперечну довіру до суду в силу не тільки його інституціоналізованого статусу, але й гаранта справедливості.

Разом із тим, правозастосовна практика Верховного Суду останнім часом викликає все більше непорозуміння у професійному середовищі юристів, як теоретиків, так і практиків. Для прикладу – полярна й надшвидка зміна правових позицій у справі застосування статей 174 та 309 КПК України.

Відповідно до ст. 170 КПК України [11] відносно майна, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна застосовується його арешт. Відповідно до названої правової норми, арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування таким майном.

При цьому варто зробити застереження, оскільки його чітко дотримується Верховний Суд у своїй практиці: арешт скасовується у встановленому КПК України порядку, про що двічі зазначено в нормі абз. 1 ч. 1 ст. 170 КПК України (при визначенні поняття «арешт» та окремо, останнім реченням). Назване означає неможливість зняття арешту, накладеного на майно в рамках кримінального провадження, в рамках цивільного або господарського проваджень. Що, з одного боку, є логічним, а з іншого – створює проблеми для добросовісних набувачів такого майна (про що – в рамках огляду реальних кейсів).

Варто розрізнити дві опції стосовно накладення/скасування арешту майна:

1) первісна дія – накладення або відмова у накладенні арешту на майно. Ухвалу у цьому випадку можна, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України, переглянути в апеляційному порядку (формулювання названої норми є таким: під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про [...] 9) арешт майна або відмову у ньому);

2) похідна дія – звернення до слідчого судді із клопотанням про скасування раніше накладеного арешту. При цьому ухвала суду першої інстанції, якою таке клопотання як задовольняється (арешт скасовується), так і не задовольняється (у скасуванні арешту відмовлено), апеляційному перегляду не підлягає, тому апеляційна скарга на неї, згідно з правилом ч. 4 ст. 399 КПК України підлягає поверненню.

В усьому є логіка, і, можливо, законодавець допустив апеляційний перегляд у першому випадку, оскільки пропуск часу із «фіксацією» майна може мати непоправні наслідки. Випадки недружного переоформлення чужої нерухомості надто чисельні, аби хоч хтось про них не чув. Через це – і строки розгляду, і апеляційний перегляд, аби уникнути помилок та/або корупційної складової.

Втім, якщо застосовувати нові принципи і підходи не тільки до судового тлумачення, а й до відправлення правосуддя взагалі, про що йшлося вище, варто враховувати також необхідність балансу прав гарантованості задоволення цивільного позову в кримінальному процесі/необхідної конфіскації та добросовісних набувачів такого майна (право на мирне володіння майном), і обов'язок більш детального доведення доцільності існування арешту – на тлі досягнутих вже результатів досудового розслідування.

Оскільки ст. 309 КПК України прямо не називає право апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про скасування /відмови у скасуванні арешту, суди у своїй практиці виходили з його відсутності апріорі. Обґрунтовуючи справедливість цієї практики, суди виходили з такого: статтею 129 Конституції України гарантовано право на апеляційний перегляд справи, а не кожного судового рішення в рамках кримінального провадження. Саме тому Кримінальним процесуальним кодексом й визначено, які саме рішення та у яких випадках можуть бути оскаржені до суду апеляційної інстанції [12].

Надалі практика упродовж короткого часу двічі кардинально, на 180° градусів, змінилась, повернувшись зрештою у попередню точку. Так, ухвалою Верховного Суду від 23 січня 2024 р. у справі 569/19829/21 [13] право апеляційного оскарження було визнано й дуже переконливо обґрунтовано. Позиція ідеологічно (йдеться про момент після закриття провадження у справі, але має застосовуватись імпліцитно) підтверджена постановою Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 квітня 2024 р. у справі № 554/2506/22 [14].

А всього через місяць і п'ять днів постановою Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 травня 2024 р. у справі № 712/191/23 було зафіксовано повернення до первісної позиції [15] про неможливість апеляційного перегляду ухвали суду першої інстанції окремо від вироку.

Така швидка зміна практики дозволяє ставити питання не тільки про якість і підходи до судового тлумачення, але й наскільки така практика відповідає принципу юридичної визначеності.

Ситуація аналізується за декількома напрямками, зокрема: 1) право суду тлумачити процесуальний закон; 2) підставність зміни правових позицій на користь надання дозволу на апеляційний перегляд ухвали суду першої інстанції; 3) підставність і обґрунтованість повернення до попередньої практики не визнання права на апеляційний перегляд.

Щодо першого критерію, Європейський суд з прав людини визнає за національними судами право тлумачення законів: «у країнах, де законодавство кодифіковане, організація судової системи не може бути залишена на розсуд судових органів, хоча це не означає, що суди не мають певної свободи для тлумачення відповідного національного законодавства» (п. 98) [16].

Межі такої «певної свободи» у нас не конкретизуються, і в цьому також присутня своя логіка, оскільки елементи творчості й мудрості напевно сумісні із чіткими загальнообов'язковими приписами.

Відсутня конкретика і в рішеннях Конституційного Суду України. З останнього, розглядаючи питання ставок судового збору, суд зауважив: «підстави та порядок звернення до Верховного Суду як суду касаційної інстанції у цивільних справах задля реалізації права на касаційне оскарження судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, мають бути визначені законом» (абз. 2 п. 4.12 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України, Другий Сенат від 20 січня 2025 р. № 2-р(П)/2025) [17].

Щодо наведеного, варто окремо наголосити, що:

- очевидно, «певна свобода» дає такі національним судам право тлумачити і процесуальний закон, зокрема, шляхом допуску до апеляційного перегляду ухвал, прямо не зазначених у процесуальних кодексах – за відсутності прямої заборони;
- слід розрізняти «підстави та порядок» звернення до Верховного Суду, оскільки таке звернення, зокрема, пов'язане із наявністю спеціальних фільтрів, які перешкоджають у відкритті провадження, з «підставами та порядком» звернення до апеляційного суду: за відповідності формальним критеріям апеляційна інстанція розглядає всі звернення (де передбачено апеляційний перегляд). Питання тільки в тому, окремо ухвала переглядається (як у запропонованому кейсі), одразу після ухвалення, чи разом з вироком;
- за наявності допуску до апеляційного перегляду на підставі тлумачення судової норми аргументація має бути надобґрунтованою й досконалою, аби: 1) відмовити в реалізації вже визнаного права; 2) відповідати критерію «очікуваності»; 3) не суперечити принципу юридичної визначеності.

За другим критерієм, аргументація позиції суду в ухвалі від 23 січня 2024 року у справі № 569/19829/21 вражає логічністю й глибиною (наводиться реферативно, із скороченням та значною мірою цитування):

- вирішуючи питання тлумачення положень ст. 309 КПК України в сукупності з іншими положеннями, які стосуються питання арешту майна, слід виходити із з'ясування змісту, мети і спрямованості обмежень на апеляційне оскарження, враховуючи характер втручання в особисті права і свободи;
- формулюючи п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України, законодавець виходив з істотності наслідків втручання у право мирного володіння майном та іншими фундаментальними правами, тобто, керувався поняттям «справедливої рівноваги» між загальним інтересом суспільства і вимогою захисту фундаментальних прав особи;
- оскільки арешт є триваючим втручанням, тому відсутні підстави застосовувати різні процесуальні інструменти до питання накладення (відмови у накладенні) та скасування (відмови у скасуванні) арешту. Більше того, навіть якщо арешт накладено правильно, подальше його утримання може втратити свою обґрунтованість в результаті зміни важливих обставин або виявлення чи виникнення нових обставин, тому ухвала про накладення арешту з часом потребує більшого контролю;
- суд виходить з того, що при тлумаченні процесуальних норм необхідно враховувати правовий характер спірного рішення, а не ґрунтувати свої висновки лише на його назві;

- суд застосував сутнісний підхід, розуміючи, що ухвали, поіменовані в п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України, та ухвали, що стосуються подальшої долі арештованого майна – скасування (відмови у скасуванні) арешту, мають один і той самий наслідок: звільнення/не звільнення майна з-під арешту;

- одночасно суд взяв до уваги рішення Конституційного Суду України, які, хоча й стосуються різних юрисдикцій, але розглядають по суті схоже питання: ґрунтувати тлумачення закону на формальному розрізненні назв процесуальних рішень або на з'ясуванні по суті правових питань, поставлених перед судом;

- а з-поміж інших, таким питанням є через застосування інструменту апеляційного перегляду «гарантувати «ефективну реалізацію права на судовий захист» і «можливість відновлювати порушені права і свободи особи та максимально запобігали негативним наслідкам можливої помилки суду першої інстанції»;

- судом зроблено висновок: «таким чином, КСУ тут визначив, що, виходячи із засад і завдань судочинства, можливість оскарження всіх видів рішень, що стосуються одного питання, імпліцитно міститься у відповідному положенні закону, навіть якщо не всі з них поіменовані у відповідному положенні закону» [13].

Збіжна позиція Верховного Суду (постанова від 15 квітня 2024 року у справі № 554/2506/22) не менш обґрунтована, з нею варто додатково ознайомитися. Втім, з огляду на обсяг статті, з неї наводиться лише малий фрагмент, оскільки Верховний Суд окремо зробив «висновок щодо застосування норм, передбачених ст. 309, ч. 4 ст. 399 КПК, у їх взаємозв'язку із приписами статей 170-174 КПК: ухвала слідчого судді про скасування арешту майна або відмову у його скасуванні, постановлена після закриття кримінального провадження, не передбачена кримінальними процесуальними нормами, тому суд апеляційної інстанції не вправі відмовити в перевірці законності такого рішення, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 та ст. 309 КПК» [14].

За третім критерієм: підставою відступу від попереднього відступу від правової позиції. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 травня 2024 р. у справі № 712/191/23, провадження № 51-3208 кмо 23 [15] аргументацію має більш догматичну й менш творчу:

- підстави для перегляду – різне застосування правових норм ст.ст. 174, 309 КПК України та необхідність «забезпечення додержання принципу правової (юридичної) визначеності» – автори використали прийом прямого цитування, аби не солідаризуватись із наведеними поняттями та визнанням їх рівнозначними;

- «право на справедливий суд, одним із аспектів якого є право на доступ до суду, не є абсолютним і може підлягати обмеженням, накладення яких дозволено за змістом щодо умов прийнятності скарги»;

- необхідно застосовувати принцип пропорційності: «обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним»;

- відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України передбачено забезпечення права на апеляційний перегляд справи, а у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення;

- зазначений підхід не позбавляє доступу до суду, оскільки не обмежується кількістю разів для звернення до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту.

З наведеного можна зробити висновки (стосуються різних аспектів справи):

1) застосування інструменту арешту в кримінальному провадженні здатне захищати різнопланові інтереси, тому для досягнення питання справедливості важливо враховувати всі аспекти у кожній конкретній справі. Одночасно слід погодитися з аргументацією, що за умови «триваючого втручання [у право мирного володіння майном]» необхідний більш прискіпливий контроль. Тим більше, що: 1) власник майна часто не є учасником провадження; 2) йдеться не про аргумент на користь однієї зі сторін, а про введення додаткового механізму перевірки доцільності продовження втручання через деякий час після його здійснення;

2) складно постанову Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 травня 2024 р. вважати правовим актом, оскільки її аргументація не спростовує попередню позицію і не відповідає критерію «очікуваності». Хоча законним – повною мірою. При цьому аргументація за повернення до старої позиції виглядає набагато скромніше, та ще й супроводжується

окремою думкою про повну з нею незгоду: «вважаємо, що позиція про неможливість апеляційного оскарження означених ухвал слідчого судді з посиланням лише на назву, а не на суть судових рішень, не є переконливою» [18];

3) право апеляційного перегляду за ефективністю не дорівнює праву повторного звернення до суду з аналогічним клопотанням. Так, в Єдиному державному реєстрі за кримінальним провадженням № 12017100090001176 від 02 лютого 2017 р. за контекстним пошуком знаходиться 41 документ, і всі – про відмову у задоволенні клопотання про скасування арешту. Навіть, якщо припустити множинність суб'єктів звернення, картина є вражаючою. Ще й аргументація для відмови, м'яко кажучи, непереконлива. Якщо залишити осторонь цитування норм КПК України, фіксації окремих питань, пов'язаних з рухом кримінального провадження, залишається конструкція: слідчий суддя при накладенні арешту правильно визнав квартири речовими доказами й застосував до них арешт. Як приклад: «наведене свідчить, що на цьому етапі кримінального провадження потреби досудового розслідування виправдовують таке втручання у права та інтереси володільця майна ОСОБА_3, оскільки невжиття даних заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна призведе до його втрати, перетворення або іншої передачі майна, а слідчий суддя на даній стадії не вправі вирішувати ті питання, які повинен вирішувати суд при розгляді кримінального провадження по суті, тобто не вправі оцінювати докази з точки зору їх достатності і допустимості для встановлення вини чи її відсутності у фізичної або юридичної особи за вчинення злочину, а лише зобов'язаний на підставі розумної оцінки сукупності отриманих доказів визначити можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження, одним із яких і є накладення арешту на майно» [19];

4) апеляційний перегляд, при зміні позиції Верховним Судом, став неможливим [20];

5) провадження, очевидно, фактове, і строками ніхто не переймається. Заявивши віндикаційний позов по одному з епізодів і отримавши відмову [21], органи досудового розслідування неспішно захищають інтереси потерпілих, але не власників майна. І така практична ситуація є як непередбачуваною, так далекою від балансу прав.

Висновки. *Ab abusu ad usum non valet consequential.* Якщо дещо універсалізувати й видозмінити цей принцип римського права, то його можна застосувати до аналізованої ситуації: помилки через надмірне привнесення в процес правозастосування творчого начала не є і не може бути підставою для відмови від нових (по факту – забутих) підходів до розуміння судового тлумачення як майстерного й віртуозного.

Разом із тим, сучасний стан аналізованого у статті «новаторського» правозастосовного підходу зводить нанівець передбачуваність як складову принципу юридичної визначеності. У цьому сенсі «бездушно-догматичне слідування букві закону» має більш визначені, хоч і зі знаком «мінус», результати.

Статус судових органів у правовій державі й дещо різні вектори розвитку правозастосування і науки не дозволяють де факто надмірно захоплюватись його критикою. Втім, негативні наслідки від подібної судової практики мають бути подолані, і аргументований та змістовний контроль може бути одним із шляхів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Палешник С.І. Судове тлумачення норм права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Вип. 23. Частина 1. Том 1, 2013. С. 73–76.
2. Білозьоров Є.В., Кривицький Ю.В. Казуальне тлумачення норм права: теоретичні та практичні аспекти розуміння. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право. 2015. Вип. 27. С. 207–215.
3. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за зверненням Голови Вищого арбітражного суду України щодо офіційного тлумачення частини другої статті 2 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про систему оподаткування» від 01 червня 1999 року № 20-у/99. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/20-u/99.pdf> (дата звернення 28.12.2024 р.).
4. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Вищого арбітражного суду України щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 25 Закону України «Про Державний бюджет

- України на 1997 рік» від 13 квітня 2000 року № 32-у/2000. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/847> (дата звернення 28.12.2024 р.).
5. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційними зверненнями Горбаченка Віктора Петровича та Горбаченко Валентини Василівни щодо офіційного тлумачення положень частини сьомої статті 248-6 Цивільного процесуального кодексу України, частини другої статті 118 Земельного кодексу України, статті 15 Закону України «Про звернення громадян» від 29 червня 2005 року № 26-у/2005. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/26-u_2005.pdf (дата звернення 30.12.2024 р.).
  6. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Кіровської міської ради Донецької області щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, частин першої, другої статті 143 Конституції України, частини першої статті 10, частини першої статті 11, підпункту 2 пункту «а» статті 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», частини третьої статті 31 Закону України «Про житлово-комунальні послуги», абзацу сьомого статті 13, частини третьої статті 20 Закону України «Про теплопостачання», пункту 7 статті 18 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 31 березня 2010 року № 15-у/2010. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/1315> (дата звернення 28.01.2025 р.).
  7. Ляшенко Р.Д. Казуальне судове тлумачення: поняття та принципи. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 492-498.
  8. Балинська О.М. Проблеми тлумачення правових норм : посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.
  9. Козюбра М.І. Практична філософія права: *Монографія*. К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 496 с.
  10. Загальна теорія права: *Підручник* / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015. 392 с.
  11. Кримінальний процесуальний кодекс *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88 (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 28.01.2025 р.).
  12. Ухвала Верховного Суду від 19 лютого 2019 р. у справі № 569/17036/18, провадження № 51-598кмо19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79957677> (дата звернення 30.01.2025 р.).
  13. Ухвала Верховного Суду від 23 січня 2024 р. у справі 569/19829/21, провадження 51-1344км22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116607268> (дата звернення 30.01.2025 р.).
  14. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 квітня 2024 р. у справі № 554/2506/22, провадження № 51-4350кмо23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118558563> (дата звернення 30.01.2025 р.).
  15. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 травня 2024 р. у справі № 712/191/23, провадження № 51-3208 кмо 23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119535382> (дата звернення 30.01.2025 р.).
  16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Коем та інші проти Бельгії» від 18 жовтня 2000 р. (Заяви №№ 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96, 33210/96). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-59194%22%7D> (дата звернення 07.02.2025 р.).
  17. Рішення Конституційного Суду України, Другий Сенат у справі за конституційною скаргою Конторського Петра Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4, частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» (щодо доступу до суду касаційної інстанції у цивільному судочинстві) від 20 січня 2025 р. № 2-п(II)/2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-25#Text> (дата звернення 30.01.2025 р.).
  18. Окрема думка до постанови об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 травня 2024 року у справі № 712/191/23 (провадження № 51-3208кмо23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119842025> (дата звернення 08.01.2025 р.).
  19. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 20 серпня 2024 р. у справі № 760/17652/24, провадження № 1-кс/760/7638/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121728695> (дата звернення 30.01.2025 р.).

20. Ухвала Київського апеляційного суду від 03 жовтня 2024 р. у справі № 760/17652/24, провадження № 11-сс/824/5858/2024. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/122065354> (дата звернення 10.01.2025 р.).
21. Постанова Верховного Суду від 22 лютого 2023 р. у справі № 760/3709/18, провадження № 61-11880св20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109211334> (дата звернення 31.01.2025 р.).